

Esmira İsmayilova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Məmməd Araz poeziyası ilə Məhəmmədhüseyn Şəhriyar poeziyasını doğmalaşdıran nə idi? Məmməd Araz jurnalistin "Prezident Şəhriyara yaşamaq üçün ev versəydi, Bakıya gələrdimi?" sualına niyə yox cavabı vermişdi?

14 oktyabr- şair Məmməd Arazın dünyaya gəldiyi günə sözdardı...

İki ustad sənətkarın- Seyid Məhəmməd-hüseyn Şəhriyarla Məmməd Arazın yaradıcılığına nəzər salanda, fikir süzgəcindən keçirdikdə onlar arasında qəribə, ilahi sözün yaratdığı mistik bir cazibənin, bağlılığın şahidi olur. Bu iki sənət fədaisinin poeziyasını birləşdirən təbəllikdir, səmimiyyətdir, ruhi bağlılıqdır. Və həm də milli dəyərlərə hörmətin, milli köklərə bağlılığın, milli yaddaşa söykənməklə, ondan güc almaqla millətin işıqlı gələcəyini qurmaq arzusunun, ideyasının təbliğidir.

"Fərariyyənin ən bədnam çeşidi - əcdaddan üz çevirməkdir, kökdən, mənşədən, "mən"-dən fərar etməkdir, milli hafizədə, mənəvi yaddaşda (yəni əsəbdə, qanda, kökdə!) "skle-roz" olmaqdır. Yaddaşı olmayan ədəbiyyat yalnız yaddaşı olmayan xalqın nəsibidir, siması olmayanın tarixi təleyi, zati və nəslə, əslə və nəcabəti olmayanın alın yazısıdır. Üfüq, səma, göy daş saxlamadı ki, mənəvi və əxlaqi boşluq da yaddaş saxlamır". M. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam", "Səhəndiyyə" poemalarını, milli yaddaşımızı silkeləyən əsərlərini ədəbiyyatşünas alim-tənqidçi Yaşar Qarayevin fikrinin məntiqi davamı kimi də izah etmək olar. Doğma yurd-yuvasına- Şəngülava obasına qayıdan M. Şəhriyarın yaddaşında uşaqlığının, yeniyetməlik dövrünün acılı-şirinli xatirələri bir sinema pərdəsi kimi canlanır, vətənin, millətin tarixinə, qan yaddaşına döndür, şair qələmində milli simfoniyaya çevrilir. "Heydərbabaya salam" poemasını Arazın hər iki tayında yaşayan yurddaşlara sevdiren, doğmalaşdıran millətin ürayından keçənlərin öz dillərində ona təqdimidir:

**Heydərbaba, Quru gölün qazları,
Gediklərin sazaq çalan sazları,
Kənd-kövşənin payızları, yazları,
Bir sinema pərdəsidir gözümde,
Tək oturub seyr edirəm özüm də.**

Paralel olaraq M. Araz poeziyasına nəzər yetirək. Eyni hisslər M. Araz poeziyasının da ana xəttini, şeirlərinin mayasını təşkil edir. "Ata ocağı" şerinin əsas leytmotivi milli qeyrətə söykənən təəssübkeşlik, onun millətin sabahı üçün keçirdiyi narahatlıq hissidir:

**Babandan qalıbdır bu ocaq bizə,
Bir ocaq sönəndə bir tifaq itir.
Bir ocaq söngüsü qeyratımızə
Bir düşmənin nəslinin qəhqəhəsidir.**

Milli ruhun, milli şüurun əsasını milli dil təşkil etdiyindən M. Şəhriyar yaradıcılığında ana dilin, doğma dilin təbliğinə geniş yer verir, türk dilini sevmə-sevə tərənnümü və təbliğ edir:

**Türkün dilitək sevgili, istəkli dil olmaz,
Ayrı dila qatsan bu əsil dil əsil olmaz.**

M. Araz da eynən bu müqəddəs qayeni təbliğ edərək doğma dillərini bəyən-məyənələrə səslənərək yazırdı:

M. Şəhriyar və M. Araz poeziyasında milli dəyərlərin təbliği

**Dilimin ətrindən dili kallaşan,
Təzə dil axtaran dillərdən qorun.
Dünənki tarixi bugünkü daşa
Yamayb, basdıran əllərdən qorun**

M. Şəhriyar poeziyasının Məmməd Araz yaradıcılığına mənəvi təsiri sözsüz ki, səbəbsiz deyildi. Xatırlayaq ki, XX əsrin ikinci yarısında M. Şəhriyarın məşhur "Heydərbabaya salam" əsəri bütün türk dünyasında ən oxunaqlı əsərlərdən biri idi, ona yazılan nəzirlərin sayı-hesabı yox idi, hər yerdə müzakirəsi gedirdi. Arazın bu tayında-Şimali Azərbaycanda M. Şəhriyarın tanıdığı, şeirləşdiyi şairlər, ədəbiyyatşünas alimlər də kifayət qədər idi. M. Rahim, S. Rüstəm, B. Vahabzadə, N. Xəzri, H. Billuri, Ə. Tudu, R. Əliyev və s. Bu siyahıya yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir səhifə açmağa çalışan M. Araz da daxil idi. M. Arazın verdiyi müsahibələr, ona həsr etdiyi şeirlər, əsərlərində Şəhriyarla bağlı etdiyi qeydlər şairin Şəhriyar poeziyasına bağlılığını, Şəhriyar qələminə məhəbbətini göstərir.

M. Arazın 1967-ci ildə Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərindən olan M. Vaqifin anadan olmasının 250 illiyi ilə bayram edildiyi bir gündə, bayramın son saatında M. Şəhriyara həsr etdiyi şeirinə diqqət edək:

**Baxışlar asıldı təyyarələrdən,
Ümidlər yollara sərilmiş qaldı.
Bu ağır xəbərdən, bu nəhs xəbərdən
Güllər güllüklərdə dərilmiş qaldı
Şəhriyar gəlmədi...**

M. Araz sonradan "Şəhriyar gəlmədi" şerinin yazılmasına belə aydınlıq gətirəcəkdi: "Bu şair çoxdan-böyük Vaqifin anadan olmasının 250 illiyini bayram etdiyimiz ildə, son təntənə günündə, bir axşamda yazılıb. O vaxt xalqımızın bu böyük bayramına ustad Şəhriyar da dəvət ələmişdi. Lakin o zamankı səhiyyə işüsl-idarəsi Azərbaycanın işığını, böyük nailiyyətlərini Şəhriyarın görməsini istəmədi, onun gəlməsinə mane oldu"

M. Şəhriyarın Azərbaycana hansı səbəblərdən gəlməməsi, hər iki tərəfdən kimlərin bu işə mane olmaları ədəbiyyatımızda hələ ki, tabu kimi saxlanılır. Nə vaxta qədər? Niyə?-sini açıqlamaq isə hələ ki, imkanımız xaricindədir. Amma böyük söz ustadının həsrətində olduğu Şimali Azərbaycana gəlişinin əngəllənməsi M. Şəhriyarın gəlişini səbirsizliklə gözləyən bütün şəhriyarsevərləri, o cümlədən, M. Arazı da qəlben sarsıtmışdı:

**Əslində şairin Vətəni dünya,
Əslində şairin söz məni dünya.
Əslində şairə sədd qoyan naşı
Çıxır bu dünyanın özünə qarşı.**

**Ağ olur yaranış qanunlarına,
Ağ olur fırlanan qanunlarına...
Hər nə söyləsək də, həqiqət budur:
Onu görməyimiz çox müşkül oldu...**

M. Araz jurnalistlərə verdiyi müsahibələrin birində Seyid Məhəmməd-hüseyn Şəhriyara olan böyük, ülvə sevgisindən belə dilə gətirib: "Ustad ömrünün sonunadək Vətəndən vətənə həsrət körpüsünü keçə bilmədi. Üz-üzə, göz-gözə görüşməyə də qəlbinin hərəkəti, ürək döyüntüləri-məşərləri Şəhriyarla görüşüb, ona mənədən tez yetib. İndi eşitdikcə ustad nisrə misra şerlərini dinlədikcə ustad nəsrgil-nəsgil göz yaşları axıdılıb, ürəkdən kövrəldim. Bu gün Şəhriyarın şer-sənət qaynağından su içən onlarca gənc şair var. "Heydərbabaya salam" silsilə şerləri yaranıb"

Bu şeirlər içərisində şair M. Arazın yazdığıqlarının da öz yeri var:

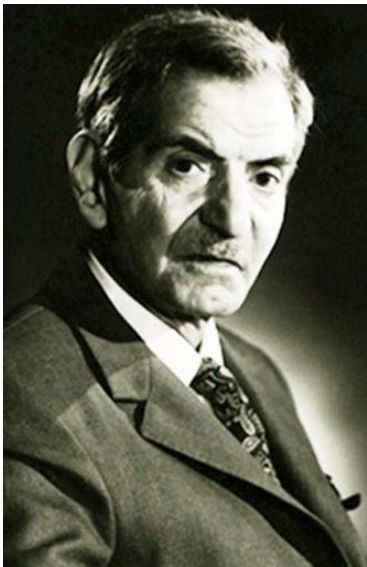
**Heydərbaba, görəmmədin bu günü,
Qayaların çağırırdı bu üni,**

**Yasa döndü bir millətin düyünü,
Korun-korun ürək yanar, göz ağlar,
Kəlmə kəsək, dilimizdə söz ağlar...**

M. Şəhriyarla M. Araz yaradıcılığını birləşdirən oxşar cəhətlərdən biri də hər iki şairin Azərbaycanın bütövlüyü üçün çəkdiyi izzətlər, Araz niskili idi. Ustad Şəhriyarın S. Rüstəmə ithafən yazdığı şeirlərdə sanki Araz çayı yox, vətən həsrəti axır:

**Göz yaşmışan, ay Araz, qoyma gözüm baxsa da görsün,
Nə yaman pərdə çəkibsan iki qardaş arasında!
Dəmə dağ-dağı, Süleyman, səni mənəndən ayıran şey,
Bir çibəndir ki, çıxıbdır göz ilə qarşısında...**

"Təleyimi Arazla bağladığım gündən Araz dərdi poeziyamın şah da-

marına çevrilib. İmperiya zəncirlərinə əsir düşmüş Arazın bu tayında-qədim Naxçıvanda dünyaya göz açmışam. Ağlım kəsəndən də Araz dərdi dərdimə çevrilib.

"Arazın işıqları", "Bu gecə yuxumda Arazı gördüm", "Yenə Arazı gördüm", "Mövzularım tükənəndə..." və s. "Araz axır" poeması hələ 60-cı illərdə yazılıb"

**Avropa, xəritəndə
Bu rəng çay yoxdu, axı!
Şırım-şırım sinəndən
Nə qanlı çaylar axır!**

Məmməd Araz poeziyasında Araz dərdi, niskili milli istiqlal və bütövlük ideyalarına xidmət edir. Bu mövzuda yazdığı şeirlər şair üçün vətən tarixinin bir salnaməsidir:

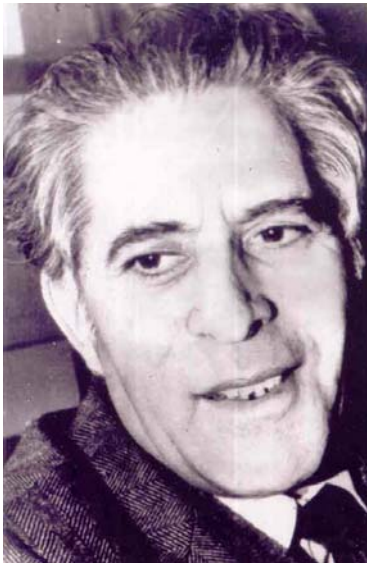
**...Araz deyəndə mən,
Yalnız çay düşünürəm.
O, tarixdir, baxıram...**

Və yaxud:

**Bu gecə yuxumda Arazı gördüm...
Arazı bəxtindən çox razı gördüm.
Üstündən yol atdı: "Cəsarətlə keç!"
Dedi: ...Cəsarət üstümdə şahə qalxmasa,
Təbriz itirəcək Təbrizliyini.**

M. Araz poeziyasını tədqiq edən ədəbiyyatşünas alim Ramiz Qasımov şairin yaradıcılığına məhz bu amilləri yüksək qiymətləndirir: "Mən Arazın səsiyəm" deyən şair, Araz mövzusu ilə Azərbaycanın parçalanma tarixinə nəzər saldığı kimi, onun birləşəcəyi ümidlərini də bir ideya, ideal olaraq yaşatmağa nail oldu. O, həm də buna görə böyük vətəndaş-şairdir ki, Arazla həsr olunan əsərlərində Azərbaycan sözünü işlətmədən belə, azərbaycançılıq məfkurəsini əks etdirməyə nail olub". Məmməd Araz Şəhriyar şəxsiyyətinin böyüklüyünə, kamilliyinə, mənen zənginliyinə bütün yaradıcılığı, fəaliyyəti boyu dərin hörmətlə yanaşıb. Jurnalist Teymur Mahmudluya verdiyi müsahibədə bu dəyərin böyüklüyü aydın gözə çarpır: "Söhbət əsnasında Məmməd Arazdan soruşram ki, nə fikirləşirsiniz, əgər Şəhri-

yar sağ olsaydı və prezident Şəhriyara yaşamaq üçün ev versəydi, Bakıya gələrdimi? Cavab verir ki, gəlməzdi. O, Təbrizi çox sevirdi. Ona birmərtəbəli yapalaq evi dünyanın bütün evlərindən əziz idi. Sonra mənə Naxçıvandan keçməklə Təbrizə getməyindən danışır. Şəhriyarın kasıb və sadə evini, qəbrini ziyarət etməyindən danışır. Təbriz küçələrində fars şovinistlərinin qorxusundan adamların ona necə ehtiyatla yanaşmasından danışır". M. Şəhriyar "Heydərbabaya salam" poemasında dağla salamaşılıb dərd-qəm yükünü paylaşanda, həm də onunla vidalaşır ki, bəlkə də tələyinin güzarından bir də bu yerlərə yolu düşmədi:

**Çox şükür var, yenə gəldik, görüşdük,
İtanlərdən, bitənlərdən soruşduq,
Küsüşmüşdük, Allah qoysa, barışdıq,
Bir də görüş qismət ola, olmaya,
Ömürlərdə fürsət ola, olmaya...**

M. Arazın "Əlvida, dağlar" şerinə diqqət edəndə "Heydərbabaya salam"-ın təsirini, M. Şəhriyar duyumunu açıq-aydın hiss edirik. Bu təsirlərdə üst-üstə düşən məqamlarsa hər iki sənətkarda doğma yurd yerlərinə olan sevgidir, bağlılıqdır, onu itirmək qorxusudur:

**Gəldim, qarşıladı güllər-çiçəklər,
Gedirəm, al edir boz biçənəklər.
Nidamı çaylara dedi küləklər:
Bulan, salamat qal, ax - salamat qal!**

Xatırladaq ki, M. Şəhriyara ithafən yazılmış şerləri birləşdirən bir amal var-ustad sənətkara ilahi məhəbbət, sənətinə sonsuz hörmət, ehtiram. M. Araz da bu amala sədaqət qalır. Ustad Şəhriyara ithafən yazdığı "Qalır hələ" şeirində Azərbaycanın bütövlüyü probleminin ağrısını onunla bölüşür:

**Bir ölkə var - özü boyda bir körükdür,
Həqiqəti dil ucuna hörüklüdür.
Çoxu zülmət suvağını söküb, gülür,
Heydərbabam, Savalanım qalır hələ.**

Məhəmməd-hüseyn Şəhriyarın "Azərbaycan" şerini yaradıcılığının şah əsərlərindən hesab olunur. Fars dilində yazılmasına baxmayaraq şairə əsl milli ruh, azərbaycançılıq ideyası, bir millət fədaisinin vətəninə bütöv görmək arzusu xasdır. Şəhriyarşünas alim Elman Quliyev "Şəhriyar poeziyası və milli təkamül" kitabında bu əsərin ustad sənətkarın yaradıcılığında yerini yüksək qiymətləndirərək yazır: "Şair ictimai-siyasi məsələlərin bütün dərinliklərindən nüfuz edərək millət bələdçisi qurtara biləcək çarə kimi xalq obrazına daha üstünlük vermiş və şeirlərində bu məsələləri dö-nə-dönə əks etdirmişdir. "Azərbaycan" şeirində də eyni məntiqin davamı kimi, Azərbaycan xitabı altında xalq birliyini, xalq gücünü əsas götürür və ümidlərinin doğrulacağı yəqinliyi ilə fikirlərini belə tamamlayır:

**Övdlərin nə vaxtadək tərki-vətən olacaqdır?
Əl-ələ ver, üsyan ələ, oyan, oyan, Azərbaycan!
Bəsdir fəraq odlarında kül ələndi başımıza,
Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!**

Şəhriyarın vətən harayı M. Arazın "Ayağa dur, Azərbaycan" şeirində sanki əks-səda verir. M. Şəhriyarın "Azərbaycan" şerini ilə M. Arazın "Ayağa dur, Azərbaycan" şeirlərini birləşdirən ümumi cəhətlərə gəlincə isə, bunlar üsyankarlıq motivləri, vətənin sabahı üçün keçirilən narahatlıq hissləri, millətin birliyinə çağırış nidasıdır:

**Nə yatmışan, qoca vulkan, səninləyəm!
Ayağa dur, Azərbaycan, səninləyəm!
Səndən qeyri biz hər şeyi belə bilirik!
Səndən qeyri biz hamımız ölə bilirik!**

Şəhriyarın millət harayı M. Arazın sanki köksünü parçalayır, yaxasından tutub silkeləyir, hayqırtı, dəli nəre kimi səslənir, əks-səda verir:

**Səninləyəm, haqq-ədalət, səninləyəm,
Milli qürur, milli qeyrat, səninləyəm!
Səpil quma, göyər yerdə, bit qayada,
Gizli nifrət, açıq nifrət, səninləyəm,
Oyat bizi, ey yaranan, səninləyəm!**

Şair Məmməd İsmayıl "Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar şeirinin Azərbaycanın azadlıq mübarizəsindəki rolu" məqaləsində yazırdı: "Azərbaycan Türklüyünün özünə dönüşünün ən böyük amillərindən biri də heç şübhəsiz Şəhriyar sənətidir. Misralarının alt katlarına, ta qədimlərdən gələn bir torpaq, ana südü, millət, ənənə və adət qoxusu çökmüşdür. Onlardan dünyaya bir milli birlik ruhu yayılmaqdadır. Bu ruh köhnə dünyanın əskiyyə bürünmüş yepyeni bir canlanması idi. Bu Tanrıdan enib gələn dağ ruhu, Heydərbaba ruhu idi".

**Burda düşən karvan çatıb köçübdü,
Ayrılığın şərbətini içibdi,
Ömrümüzün köçü burdan keçibdi,
Keçib gedib gedər-gəlməz yollara,
Tozu qonub bu daşlara, kollara.**

Şairlər millətin danışan dili, yaratdıqarı əsərlər isə nəsiləri bir-birinə bağlayan söz kəməridir. Görkəmli tənqidçi alim prof. Yaşar Qarayevin təbirincə desək: "...Həqiqətdən yaddaş - ağır səviyyəsində dərk olunmuş vəhdət və bütövlüyün özüdür. Yalnız yaddaş olan yerdə təamliq var, əsrlər və nəsilər arasında bağlılıq var". Bu mənada ölməz söz ustadları Seyid Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar ilə Məmməd Arazın poeziyasını Azərbaycan xalqının tarixi söz yaddaşı, milli ruh xəzinəsi, o taylı, bu taylı Azərbaycanın milli bütövlüyünə hesablanmış söz sipəri də adlandıрмаq olar. Millətimizin milli yaddaşı belə sənət dahi-lərinin əli ilə yaradılır, nəqşlənir, söz, poeziya dili ilə nəsilədən-nəsilə ötürülür.

Biz hər iki şairin ictimai-siyasi mənə daşıyan, vətənin milli birliyini təbliğ edən, vahid Azərbaycan ideyasını dəstəkləyən, milli ruh, milli yaddaş, milli şüur və onun əsas amili olan milli dili, azərbaycançılığı tərənnüm edən əsərlərini gözədən keçirdikdə alınan nəticə bu oldu ki, M. Şəhriyar və M. Araz poeziyası bu günümüz üçün də aktuallığını sax-layır, zamanla tam səsləşir, bədii və ictimai dəyərini nəinki itirmir, əksi-nə, qloballaşan dünyamızda milli yaddaş amilinin necə vacib olduğunu bir daha önə çəkir, xatırladır, gen yaddaşımızı oyadır, həyəcan təbili çalır. Sən kimsən, kökün kimdir, yolun hayvanadır, məqsədin, məramın nədir?-suallarını yaradır. Və bu suallardan narahat olmayan, cavab tapmayan millətlər tarixinə zaman sınağından çətin ki, ədləyə bil-lə. M. Şəhriyarla M. Arazın millət-daşlarına aşılamaq istədiyi əlahəz-rət həqiqət də budur!

